

Ірина Панчук,
доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID:0000-0001-6301-4280
panchuk79@ukr.net

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КАТОЛИЦИЗМУ У ВОЛИНСЬКОМУ РЕГІОНІ В ТОТАЛІТАРНУ ДОБУ

У статті розкриваються основні тенденції розвитку римо-католиків Волинського регіону тоталітарного періоду. Установлено, що однією із важливих проблем інституційного розвитку Римо-Католицької Церкви був дозвіл її духовенству з Ватикану на відхилення від канонічних правил. Відтак було скорочено майже наполовину літургію, спрощено низку релігійних обрядів. Наслідком впливу політичного чинника на релігійні інституції християн західного обряду було його обмеження їх релігійної та позарелігійної діяльності.

Ключові слова: католицизм, трансформація, релігійні практики, Волинський регіон

Panchuk Iryna. Tendencje w rozwoju katolicyzmu w obwodzie wołyńskim w erze totalitarnej

Główne tendencje rzymskokatolików z obwodu wołyńskiego w okresie totalitarnym zostały ujawnione w artykule. Stwierdzono, że jednym z ważnych problemów rozwoju instytucjonalnego Kościoła rzymskokatolickiego było pozwolenie jego duchowieństwa z Watykanu na odstępstwo od zasad kanonicznych. W rezultacie liturgia została zmniejszona o prawie połowę, a wiele obrzędów religijnych zostało uproszczonych. Wpływ czynnika politycznego na instytucje religijne chrześcijan obrządku zachodniego polegał na ograniczeniu ich działalności religijnej i niereligijnej.

Слова ключовые: католицизм, трансформация, практики религиозные, обwód воłyński

Panchuk Iryna. Trends in the development of Catholicism in the Volyn region in totalitarian era.

The main trends of Roman Catholic development of the Volyn region in the totalitarian period are revealed in the article. The activity of Catholics in the territory of Volyn region was expressed in attempt to restore their own structure, conduct missionary activities and maintain influence over the congregation. Although, through a system of anti-religious measures, the totalitarian regime tried to limit the RCC's sphere of activity, however, the effectiveness of anti-religious practices of the Soviet state and its implementation in the Volyn region often had conflicting consequences. On the one hand, we cannot summarize that they did not in any way affect the functioning of the RCC, and on the other, their result was not as expected one. Of course, there is no denying that they have become an effective tool in opposing secular religious ideology and have led to a significant reduction in the sacral space of Catholicism, modification / prohibition of a number of religious practices in Christians of the western rite of Volyn region, which have had both individual and social significance. It was found that one of the important problems of the institutional development of the Roman Catholic Church was the permission of its clergy from the Vatican to deviate from the canonical rules. Thus, it was reduced by almost half the liturgy, some religious rites were simplified (sanctification of dwellings, wells, grazes), and in the absence of a clergyman, the faithful could perform them themselves using water consecrated by the priest. Priests could wed persons of different faiths, communion with believers in their own language during confession, baptism, and wedding. Other changes were introduced to save the RCC in the region. The authorities, concerned about such vitality of the cult, tried to limit the number of priests, to discredit them in the eyes of believers. Thus, the religious institutions of the Catholics were confronted with the need to determine a place in the Soviet socio-cultural space. The influence of political factor on the

religious institutions of Christians of the Western rite was its restriction on their religious and non-religious activities.

Key words: *Catholicism, transformation, religious practices, Volyn region.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Суспільні трансформації, що відбуваються сьогодні в Україні, супроводжуються інтенсивним розвитком релігійних конфесій, з-поміж яких у Волинському регіоні першість утримують християнські – православні, протестантські, католицькі. Від початку 1990-х років усі християнські інституції у Волинському регіоні відновлюють свої попередні соціальні ролі та стають активними суб'єктами соціокультурного буття. Історично склалось, що католицизм відіграв важливу роль у означеному нами культурно-цивілізаційному ландшафті протягом декількох століть. Актуалізуючи увагу на цьому факті варто наголосити, що саме вказана традиція виступає важливим чинником релігійно-церковного буття означеного регіону, а відтак і створює актуальну для релігієзнавчого дослідження проблематику. Після розпаду радянської тоталітарної системи повернення католицизму до публічного простору Волині стимулювало важливі трансформації релігійно-церковного комплексу регіону [18, с. 5]. Тому **метою** нашої наукової розвідки постає аналіз тенденцій розвитку католицизму тоталітарного періоду у Волинському регіоні. Зауважимо, що матеріал дослідження ґрунтується на архівних матеріалах обласних архівів Рівного, Тернополя, Луцька.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Проблема діяльності Римо-Католицької Церкви на Волині у ХХ столітті розглядалася В. Войналовичем у контексті партійно-державної політики щодо релігії та релігійних інститутів в Україні загалом [2]. О. Лисенко та В. Гриневич проаналізували політику гітлерівського й сталінського режимів щодо українських національних церков [15]. Я. Стоцький розкрив характер конфесійних трансформацій у контексті державної політики 1944–1964 років у західних областях України [20].

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основним напрямом державно-релігійної політики радянської влади на Волині в кінці 90-х років ХХ століття була ліквідація діяльності релігійних організацій Римо-Католицької Церкви (РКЦ). Це пояснюється не лише антиклерикальною політикою, а й етнонаціональною, оскільки регіон характеризувався компактним поселенням поляків, абсолютна більшість яких була вірянами РКЦ. У наших попередніх роботах, акцентуючи на репресивних діях радянського тоталітарного режиму, ми вже зазначали, що першими такими актами були: видворення єпископа А. Шельонжека, позбавлення Єпископської курії в Луцьку приміщень, закриття Духовної семінарії в Луцьку, Папської семінарії в Дубно, ліквідація 9 монастирів з 6 братствами [1, с. 33]. Одним із перших повідомлень до Папи Римського щодо діяльності Католицької церкви на територіях, які були включені до складу СРСР після переділу кордонів, передав єпископ А. Шептицький. Сам він сприйняв ці історичні події як певний шанс для розвитку греко-католицької церкви, зазначаючи, що напевно «усі ці землі стають місцем проведення пастирської роботи, яка може бути дуже плідною» [16, с. 14].

На території Волинського регіону греко-католики не були численною конфесією. Тут функціонували парафії та місіонерські станиці східного обряду, зокрема в таких містах та селищах, як Ковель, Ратне, Володимир-Волинський, Одзютичі та ін. Діяльність нової влади спрямовувалася на ліквідацію релігійного виховання молодого покоління та на економічних засобах тиску на релігійні інституції. Першим наслідком такої політики було рішення Народних Зборів Західної України про конфіскацію поміщицьких і монастирських земель. У 1939 році радянська влада конфіскувала майно Дубенської семінарії (Papieskie Wschodnie Seminarium) – будинок, бібліотеку, сад, поле. Така сама доля спіткала монастир редemptористів у Ковелі. Каплиці в Колодяжному і Тутковичах перетворено на клуби, а в

Застав'ї та Матині – на кооперативи. Отже, специфічні господарчі установи в структурі Церкви – монастирі втратили значну кількість земель – економічну основу їхньої діяльності.

Духовенство УГКЦ було позбавлено легальних зв'язків із Ватиканом та релігійними організаціями країн Західної Європи й Америки. Поряд із цим радянське керівництво залучило РПЦ до антиунійної акції. Православним архієреям настійно рекомендувалося посилити місійну діяльність на території Західної України і сприяти переходу уніатів у православ'я. Організаційне забезпечення цих заходів мав здійснити намісник Почаївської Лаври Пантелеймон (Рудик). За логікою подій, які розгортались навколо УГКЦ, вона неодмінно мала бути «возз'єднана» з РПЦ – у Москві була спланована така державно-церковна лінія. Це зумовлено як внутрішньою, так і зовнішньою політикою радянського уряду, оскільки існування УГКЦ, як захисниці національно-державних самостійницьких інтересів, було для радянської системи небезпечним явищем. У пошуках відповіді на запитання: «Чому не було проведено «возз'єднання» УГКЦ з РПЦ у 1939–1941 рр.?» більшість дослідників вважають, що цьому заважали: непевна ситуація в регіоні внаслідок розгортання Другої світової війни; опір радянській владі підпільних груп ОУН; повільні темпи «соціалістичних перетворень» у промисловості, сільському господарстві, культурній сфері; бажання нової влади завоювати симпатії місцевого населення; достатньо мала хронологія першої радянзації Волинського регіону. Проте такі заходи були реалізовані відразу після Другої світової війни. У цих акціях активну роль і відіграло православне духовенство. У звіті прот. А. Соколовського, секретаря Волинсько-Ровенської єпархії РПЦ (1946 р.), такі дії розглядалися як «історична місія Православної Церкви із возз'єднання всіх братніх народів слов'янського племені в єдине ціле, із вказівкою на постійну протидію в цьому напрямі войовничого Ватикану» [9, арк. 8]. Під таким вектором інтерпретації розгорнулася потужна інформаційна кампанія православного духовенства щодо дискредитації греко-католиків регіону, які були доволі нечисельною спільнотою на Волині і, закономірно, не могли дати адекватної відповіді на ці виклики. Праксіологічний аспект таких процесів підтверджується й архівними даними: «Для забезпечення роботи на місцях духовенства для боротьби з агресією Ватикану... з цією метою була зачитана доповідь прот. Петра Юркевича про агресію римо-католицизму в нашій Єпархії... «Уніатський рух на Волині в останній час» [9, арк. 8].

Відтак, зважаючи на реалізацію плану ліквідації УГКЦ, «збори (Волинсько-Ровенської єпархії РПЦ – І. П.) постановили повністю підтримати ініціативну групу греко-католицького духовенства Галичини й морально, і практично, шляхом ліквідації осередків Ватикану (уніатські приходи)» на території Волинсько-Ровенської єпархії в місцевостях: с. Гійне Вербського району, с. Гумнище Берестецького району, с. Кадобище Березнівського району, с. Тутовичі Сарненського району, с. Оздютичі Сарненського району, с. Жджари Порицького району, с. Антоновка Рафалівського району. З цією метою пропонувалося районним благочинним та місіонерам, на території яких розміщуються ці пункти, організувати місійні дні з інформування уніатського населення про їхню ідейну історичну помилку та переконати їх повернутися до Православної Церкви» [9, арк. 8].

Загалом за період німецько-радянської війни на Волині, згідно зі статистичними даними, збільшилась кількість римо-католиків. За період з червня по листопад 1943 р. кількість римо-католиків зросла із 9 711 чол. до 13 629 чол. [6, арк. 1–5]. Вірогідно, таке зростання пов'язане із розгортанням польсько-українського конфлікту, коли навіть єпископ А. Шельонжек рекомендував польському, отже, і католицькому населенню, по змозі перебувати у містах, де була менша ймовірність стати жертвою польськоукраїнської конфліктності.

У повоєнний період право на легальну діяльність на території Радянської України, в тому числі й Волинського регіону, отримала лише латинська Римо-католицька церква. Дані про діючі молитовні споруди римо-католицького обряду на листопад 1944 р. свідчать, що по Рівненській, Волинській та Тернопільській областях налічувалось 16 деканатів і 321477 віруючих, із яких по Рівненській області – 7 деканатів та 131366 віруючих,

Тернопільській – 1 деканат 1248906 віруючих, по Волинській – 8 деканатів і 165221 віруючих [3, арк. 8].

Фактично всі римо-католицькі парохі мали добру богословську освіту, більшість із них були поважного віку, але не це насамперед цікавило уповноважених, а те, чи згадують вони у своїх богослужіннях Папу Римського, чи не є організаторами прикостольних організацій і чи є лояльними до радянської влади. Акцент на останнє був основоположним пунктом діяльності та контролю з боку уповноважених Ради в справах релігійних культів [20, с. 140]. Оскільки будь-яка нелояльність до комуністичної системи, як і позаконтрольна релігійна діяльність римо-католицького духовенства, давали уповноваженому можливість зняти священика з реєстрації і тим самим обмежити існування його парафії. Згодом її взагалі можна було зняти з реєстрації, тобто ліквідувати.

Істотно на чисельність вірян РКЦ вплинув польсько-український трансфер населення 1944–1946 років. Від ще донедавна великих католицьких анклавів залишились лише маленькі острівці. У Любліні між урядом УРСР і Польським Комітетом національного визволення було підписано угоду про евакуацію українського населення з території Польщі й польських громадян з території УРСР. Проте в Рівненській області ситуація для органів держбезпеки, що курували ці процеси, ускладнювалася фактом наявності посеред католиків не лише поляків, але й великої кількості чехів. Так, відразу після закінчення війни (1945 р.) у с. Нова Митниця Козинського району Рівненської області була зареєстрована релігійна громада чехів-католиків, які збиралися в орендованому приміщенні, адже костел згорів ще під час Другої світової війни у 1945 р. [11, арк. 1]. Громаду обслуговував о. Маркел Високінський [11, арк. 7]. Це був останній греко-католицький парох м. Луцька, який після війни був «зареєстрований в якості ксьондза служителя культу релігійного товариства Чехів римо-католиків» [11, арк. 7]. Отже, служіння греко-католиків серед вірян латинського обряду вирішувало важливу проблему інституційного функціонування римо-католицьких громад – забезпечення браку римо-католицьких пастирів. Окрім того, йому надавався дозвіл обслуговувати релігійні громади м. Дубно, де проживало 300 чехів римо-католиків і с. Смолярне Вербського району [11, арк. 6, 7]. Отець Маркел Високінський обслуговував католицькі громади у волинських містах Тернопільщини – м. Кременці (350 віруючих) та м. Шумську (260 віруючих). Проте 30 липня 1947 р. релігійна громада чехів-католиків с. Митниця Козинського району була ліквідована у зв'язку з виїздом чехів-католиків у Чехословачину [11]. Притім о. Маркел Високінський продовжував служити серед римо-католиків Вінниччини.

Уповноважені Ради у своїх звітах згадують про молитовні будинки, які не використовуються у зв'язку з виїздом польського населення за Люблінською угодою до Польщі, і тому низку будівель римо-католицьких громад передають «під виробничо-господарські потреби», клуби та кінотеатри [17, арк. 1]. Загалом діючі костьоли, за рішенням спеціальної державної комісії, розділили на три категорії. До першої входили ті костьоли, що мали історичну, художню й архітектурну цінність та мали бути збережені як філії музеїв чи заповідників; до другої – приміщення костьолів, які рекомендували використовувати під господарські й культурні потреби, не порушуючи їхнього внутрішнього інтер'єру; до третьої – менш цінні в мистецькому плані костьоли, що мали використовуватися під культурно-освітні заклади й складські приміщення [20, с. 136]. Такі наміри цільового використання костьолів влада поступово втілювала в реальність. У с. Затурцях Волинської області приміщення костелу використовували під базу споживспілки, у м. Мацієві Волинської області – під районний клуб з правом переобладнання [4, арк. 3, 11]. Низку костелів у цей час закривають [17, арк. 8, 9, 12, 13, 15, 18, 25]. А згодом ці громади римо-католицького обряду взагалі знімають з реєстрації [14, арк. 1]. Станом на другу половину 40-х рр. у Тернопільській області із 259 костелів і 45 каплиць римо-католицького обряду 104 було віддано під склади, 193 – пустували [13, арк. 2]. До більшості недіючих костьолів, за спостереженнями уповноваженого, щоденно приходили старшого віку римо-католики, котрі

не виїхали до Польщі, з букетами квітів, які клали біля дверей костьолів і молилися [20, с. 136]. У своєму звіті до республіканського керівництва Уповноважений Ради в справах релігійних культів зазначає, що на початок 1945 р. «настоятелі римо-католицьких приходів від реєстрації ухиляються у зв'язку з наміром виїхати в Польщу» [5, арк. 28]. У відповідь республіканське керівництво наказує обласним керівникам Ради контролювати римо-католиків, які «не виїжджають» «і ґрунтовно вивчати фізіономію ксьондза..., соціальний склад, що з себе уявляє, актив... релігійної громади, які мотиви не виїзду у них до Польщі» [12, арк. 2]. Що ж до переселення українського населення з Польщі в Україну, то, як зазначає обласний уповноважений, «багато переселенців-українців, які належать... до греко-і римо-католицьких віросповідань» [12, арк. 5]. Тому на місцях необхідно встановити: до яких релігійних організацій вони належать, кількість служителів культу, які прибули, їхній сан, кількість предметів релігійного культу, привезених із Польщі [12, арк. 5]. У випадку, коли прибулі священники будуть виявляти бажання зареєструвати громади, республіканське керівництво Радою забороняє їх реєструвати без «відповідних вказівок» [12, арк. 5].

Після вступу радянських військ на територію Волинського регіону, єп. Адольф Шельонжек відмовився покидати дієцезію. У відповідь він був заарештований та ув'язнений. Підставою щодо таких дій було письмове листування єпископа А. Шельонжека з Римом, яке НКВС знайшло під час обшуку в його помешканні. Це листування описувало злочини, учинені стосовно польського народу протягом війни, та втрати, які понесла РКЦ в його єпархії. Закидалось єпископу, що на початку німецької окупації Волині він призначив ксьондза А. Кукурузінського генеральним вікарієм Кам'янського єпископства, а в 1944 р. ксьондза Б. Джепецького – генеральним вікарієм на Житомирську єпархію. Таку діяльність представники радянської влади ототожнили зі шпигунством на користь Ватикану. Результатом старань апостольської столиці 15 травня 1946 р. було звільнено з київської в'язниці А. Шельонжека та відразу депортовано до Польщі. Проте в радянських в'язницях залишалося 14 священників Луцької дієцезії, посеред яких були майбутні відомі місіонери Ю. Качинський, В. Буковинський, А. Хоміцький, Б. Джепецькі, С. Щипта, К. Галензовські та інші [21, с. 43]. Зокрема, А. Хоміцький був ксьондзом у костелі м. Клесів [8, арк. 4]. Після арешту в 1945 р. та винесенням вироку в 1946 р. Військова колегія Верховного суду СРСР скасувала вирок «за недоведеністю обвинувачення» й закрила справу. Архівно-слідча справа А. Й. Хоміцького підтвердили «вимушену співпрацю» католицького ксьондза, зі спецзагоном НКВС «Переможці». Документальним підтвердженням слугує довідка, надана колишнім заступником командира загону полковником В. Кочетковим: «Колишнього ксьондза м. Клесово Хоміцького Антона Йосифовича я особисто не знаю, ..., але мені відомо, що колишній житель Клесівського району Лисаковський В'ячеслав Олександрович, який був пов'язаний з нашим партизанським загonom, використовував ксьондза Хоміцького за нашим завданням. Так, ... отримував дані військової розвідки, зокрема, про наявність та озброєння німецького гарнізону в м. Клесово, які передавав нам, – мені особисто. ... Лисаковський через Хоміцького за нашим завданням передав до німецької жандармерії дані про місця стоянок банд українських націоналістів, тим самим ми їх підставили під удар німецьких карателів» [19]. «Переписка з місцевими радянськими організаціями про дотримання законодавства про культу» проголошує особливе ставлення до реєстрації римокатолицьких громад, які «рекомендувалося» не оформляти до особливих вказівок [7, арк. 25]. Інституціонально в діяльності католицьких громад виділялися групи віруючих, посеред яких: «двадцятки», «ружанці» та хорові колективи. Особливу роль, за радянським законодавством мали спеціальні виконавські групи «двадцятки» (виборний орган із числа активістів релігійної громади). Серед них обиралися: голова, секретар, члени ревізійної комісії. Відповідним чином це документально оформлялося (через протоколи засідань). Без наявності такого органу релігійну громаду не реєстрували у відповідних органах влади. Керівники цих «двадцятки» зобов'язувалися повідомляти віруючих про приїзд ксьондза. Кожне таке рішення наперед узгоджувалося з уповноваженим РСРК. Так, до

прикладу, архівні матеріали праксіологічно підтверджують масові прохання католиків містечок Острога, Дубна, Здолбунова про приїзд легально діючого о. Серафима Кашуби для здійснення необхідних релігійних практик [10, арк. 27, 48, 49, 50, 61]. Члени «двадцятки» повідомляли про дату приїзду священника. Практичним підтвердженням є звернення католицьких голів «двадцятки» м. Сарн – Л. Л. Бенета, м. Корець – С. А. Садовського та інших. У відповідь на таке прохання уповноважений дозволяв приїздити ксьондзу, «враховуючи особливості західних областей тимчасово протягом 6 місяців не більше 1 разу поїздки ксьондза з м. Ровно в релігійну римо-католицьку громаду м. Здолбунів для відправлення культу» (1949 р.) [10, арк. 26], «з м. Ровно в м. Острог 1 раз в рік для відправлення культу» (1950 р.) [10, арк. 47], з м. Рівне в м. Дубно 1 раз на рік [Там само], з м. Рівного у м. Сарни та м. Корець по 1 разу на рік (1951 р.) [10, арк. 93].

Звісно, для задоволення релігійних потреб вірян така періодичність була недостатньою. Окрім того, екзистенційні запити віруючих-католиків потребували присутності і церковнослужителя. Емпіричним підтвердженням цього слугують прохання від католицької громади м. Дубно «про поховання католички» [10, арк. 111] чи прохання Ядвіги Пеньковської про приїзд ксьондза для здійснення релігійних треб (6 вересня 1950 р.) [10, арк. 79]. У відповідь республіканський уповноважений РСРК Волошкевич наказує уповноваженому в Рівненській області РСРК Волошкевичу «викликати до себе на прийом Пеньковську Ядвігу й пояснити, що наступний виїзд ксьондза в їх громаду можливий лише в 1951 р.» (29 вересня 1951 р.) [10, арк. 81]. Тому о. Серафим Кашуба постійно стояв перед вибором: або задовольняти релігійно-обрядові потреби вірян або виконувати накази офіційної влади. Як підсумок, будучи фактично єдиним архіпастирем для католицької пастви в низці випадків він діяв несанкціоновано та нелегально. Адже, зауважимо, фактично після Другої світової війни Луцька дієцезія була «обезглавлена». Після арешту та висилки єп. А. Шельонжека на територію Польщі Луцька єпископська столиця, хоча й ніколи не була ліквідована згідно з церковних канонів, функціонувала без свого владики. Священники, які добровільно залишилися на теренах дієцезії, були змушені працювати в підпіллі.

Фактично легально до 1956 р. здійснював служіння на території Рівненської області о. Серафим Кашуба. Відмовившись від виїзду до Польщі, він залишився зі своєю паствою в м. Рівному та служив у місцевій католицькій громаді, здійснюючи релігійні практики в м. Рівному, м. Луцьку, м. Дубні, м. Здолбунові, м. Сарни, м. Корці, м. Острозі. Архівні матеріали підтверджують, чисельні прохання, адресовані уповноваженому Вільховому РСРК по Рівненській області про можливість приїзду о. Серафима Кашуби до громад римокатоликів області. Так, голова виконавчого органу («двадцятки») м. Сарн Бенет Людовік Леопольд просить дати дозвіл ксьондзу про приїзд в громаду чотири рази на рік [10, арк. 97]. Зокрема, церковний активіст констатує, що громада (станом на 1951 р.) складається із 1153 осіб. Окрім того, до її складу входять також вірячи-католики, що проживають у Клесово, Томашгороді-Ломську, Рокитно, Купеля, Домбровиця, Бережниця, Антоновка, Володимирці, Рафалівці. Усього, вказує Л. Л. Бенет, «в Рівненській області зареєстровано 6 громад, а священнослужитель ксьондз один при громаді в м. Рівне та чотирьох громад, як виняток, дозволено йому їх відвідувати для здійснення релігійних обрядів і треб, а Сарненська громада чомусь не користується таким винятковими правами» [10, арк. 97]. Порівняльний аналіз дозволяє нам констатувати факт звуження та обмеження впливу римокатолицької віросповідності на теренах Волинського регіону та намагання поступово її витіснити. Адже бачимо, що громада чисельністю майже 1200 чоловік не мала свого духовного очільника, а, скажімо, православна громада невеликого села кількістю від 150 до 500 парафіян мала православного священника. Відтак із документів дізнаємося, що о. Серафим Кашуба здійснював треби в релігійних громадах католиків, посеред яких громада м. Корця нараховувала близько 200 вірян, м. Острога – 560 вірян, м. Дубна – 90 сімей католиків, поляків та чехів [10, арк. 48, арк. 50, арк. 92]. Такі дії католицького клірика

відбувалися лише з дозволу офіційної влади. Проте архівні матеріали свідчать, що не завжди рівненському ксьондзу офіційна влада дозволяла виїжджати та здійснювати релігійні практики. Зокрема уповноважений РСРК по Ровенській області Волошкевич забороняв ксендзу з м. Рівно о. Серафиму Кашубі приїздити до м. Острога (1950 р.), натомість релігійна громада висловила прохання про приїзд ксендза м. Полонного (Хмельницька область) о. А. Хоміцького [10, арк. 48]. У таких умовах місіонерська діяльність клірика привертала до нього «особливу» увагу державних і партійних органів. У місцевій пресі з'явилися наклепницькі статті проти священика, які й стали формальним приводом для позбавлення його в 1956 р. священицьких прав. Після зняття з реєстрації костелів у Рівному, Острозі, Здолбунові, Сарнах о. Серафим був змушений перейти на «нелегальне становище». Меси відправлялися в приватних будинках вірних, переважно вночі. Крадькома отець сповідав, здійснював Таїнства. Змушений часто міняти місце проживання, отець Серафим з квітня 1956 р. аж до зими 1963 р. мандрує Кримом, Волиню, Поділлям, Литвою. Легально йому доводиться працювати то палітурником, то продавцем лікарських рослин, то кочегаром. Він постійно намагається отримати у влади дозвіл вести пастирську діяльність, організовує вірних, щоб ті вимагали прислати їм священика, але партійні чиновники постійно йому відмовляли [19].

Однією із важливих аспектів інституційного розвитку Римо-Католицької Церкви був дозвіл її духовенству з Ватикану щодо відхилення від канонічних правил. Відтак було скорочено майже наполовину літургію, спрощено деякі релігійні обряди (освячення житлових будинків, колодязів, пасок), а за відсутності священнослужителя віруючі могли здійснювати їх самі, використовуючи освячену ксьондзом воду. Священики могли вінчати осіб різного віросповідання, спілкуватися з віруючими їхньою рідною мовою під час сповіді, хрещення та вінчання. Запроваджувалися й інші зміни задля порятунку РКЦ в Україні. Влада, стурбована такою живучістю традиції, намагалася обмежити кількість ксьондзів, дискредитувати їх в очах віруючих.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Діяльність католиків на території Волинського краю, виражалась у намаганні відновити власну структуру, веденні місійної діяльності та збереженні впливу на паству. І хоча через систему антирелігійних заходів тоталітарний режим намагався обмежити діяльну сферу РКЦ, проте результативність антирелігійних практик радянської держави та її втілення у Волинському регіоні часто мало суперечливі наслідки. Адже, з одного боку, ми не можемо резюмувати, що вони жодним чином не вплинули на функціонування РКЦ, а з іншого – їхній підсумок був не такий, як очікували. Звісно, не можна заперечувати, що вони стали ефективним / дієвим інструментом у протистоянні світської ідеології релігійній та призвели до істотного скорочення об'єктів сакрального простору католицизму, модифікації / заборони низки релігійних практик у християн західного обряду Волинського регіону, які мали як індивідуальне, так і суспільне значення.

Список використаних джерел і літератури

1. Булига І. Репресії тоталітарного режиму проти Римо-католицької церкви на Волині у 1939 – 1941 рр. *Наукові записки*. 2009. С. 32–40.
2. Войналович В. А. *Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інститутів в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс*. Київ : Світогляд. 2005. 741 с.
3. ДАВО – Ф. Р–605. – Оп. 1. – Од. зб. 1. – 18 арк.
4. ДАВО – Ф. Р–605. – Оп. 1. – Од. зб. 3. 31 арк.
5. ДАВО. – Ф. Р–605. – Оп. 2. – Од. зб. 1. 130 арк.
6. ДАРО – Ф. – 33. – Оп. 1. – Од. зб. 358. 7 арк.
7. ДАРО – Ф. Р–204. – Оп. 11. – Од. зб. 3. 82 арк.
8. ДАРО – Ф. Р–204. Оп. 11. – Од. зб. 4. 50 арк.
9. ДАРО. – Ф. Р–204. – Оп. 11. – Од. зб. 11. 39 арк.
10. ДАРО. – Ф. Р–204. – Оп. 12. – Од. зб. 4. 130 арк.
11. ДАРО. – Ф. Р–204. – Оп. 12. – Од. зб. 12. 7 арк.

12. ДАТО. – Ф.–3239. – Оп. 2. – Од. зб. 2. 9 арк.
13. ДАТО. – Ф.–3239. – Оп. 1. – Од. зб. 4. 16 арк.
14. ДАТО. – Ф.–3239. – Оп. 1. – Од. зб. 8. 25 арк.
15. Лисенко О. Є., Гриневич В. А. *Політика гітлерівського й сталінського режимів щодо українських національних церков*. В *Україна і Росія в історичній ретроспективі. Радянський проект для України*. Київ : Ін-т історії НАН України. 2004. № 2. С. 165–178.
16. Максимова Н. В. Филиппов Б. А. Ватикан и Вторая мировая война. *Наука и религия*. 2005. № 5. С. 12–17.
17. *Переписка с Советом по делам религиозных культов, при СМ СССР, Облсполкомом и райисполкомами по учету недействующих молитвенных зданий за 1945–1946 годы*. Оп. 1. Од. зб. 2. Арк. 1–42.
18. Панчук І. І. *Релігійно-церковний комплекс Волинського регіону*. Рівне : в-ець О. Зень. 2017. 456 с.
19. *Свідки віри*. о. А. Хоміцький URL:<http://catholic.volyn.ua/index.php/ua/svidky-viry/87-otets-antonii-khomitskyi> (дата звернення: 19.10.2019).
20. Стоцький Я. *Держава і релігії в західних областях України : конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 років*. Київ : ФАДА, ЛТД. 2008. 510 с.
21. Poppek L. *Straty Kościoła rzymskokatolickiego na Wołyniu w latach 1939–1945*. V *Polskie Państwo Podziemne na Wołyniu w latach 1939–1944*. Sandomierz : Wydawnictwo Diecezjalne. 2006. S. 98–122.
22. Poppek L. *Diecezja łucka w okresie międzywojennym i podczas II wojny światowej (1918–1944)*. V *Polacy i Kościół rzymskokatolicki na Wołyniu w latach 1918–1997*. Lublin : Towarzystwo Przyjaciół Krzemieńca i Ziemi Wołyńsko-Podolskiej. 1999. S. 23–46.

References (translated & transliterated)

1. Bulyha, I. (2009). Represii totalitarnoho rezhymu proty Rymo-katolytskoi tserkvy na Volyni u 1939–1941 rr. [Repression of the totalitarian regime against the Roman Catholic Church on Volyn in 1939–1941]. *Naukovi zapysky*. 32–40. [in Ukrainian].
2. Voinalovych, V. A. (2005). *Partiino-derzhavna polityka shchodo religii ta relihiinykh instytutiv v Ukraini 1940–1960-kh rokiv : politoloh. dyskurs*. [Party-state policy on religion and religious institutions in Ukraine in the 1940s-1960s: a political science discourse]. Kyiv : Svitohliad. [in Ukrainian].
3. ДАВО – F. R–605. – Оп. 1. – Од. зб. 1. – 18 арк. [in Ukrainian].
4. ДАВО – F. R–605. – Оп. 1. – Од. зб. 3. 31 арк. [in Ukrainian].
5. ДАВО. – F. R–605. – Оп. 2. – Од. зб. 1. 130 арк. [in Ukrainian].
6. ДАРО – F. – 33. – Оп. 1. – Од. зб. 358. 7 арк. [in Ukrainian].
7. ДАРО – F. R–204. – Оп. 11. – Од. зб. 3. 82 арк. [in Ukrainian].
8. ДАРО – F. R–204. Оп. 11. – Од. зб. 4. 50 арк. [in Ukrainian].
9. ДАРО. – F. R–204. – Оп. 11. – Од. зб. 11. 39 арк. [in Ukrainian].
10. ДАРО. – F. R–204. – Оп. 12. – Од. зб. 4. 130 арк. [in Ukrainian].
11. ДАРО. – F. R–204. – Оп. 12. – Од. зб. 12. 7 арк. [in Ukrainian].
12. ДАТО. – Ф.–3239. – Оп. 2. – Од. зб. 2. 9 арк. [in Ukrainian].
13. ДАТО. – Ф.–3239. – Оп. 1. – Од. зб. 4. 16 арк. [in Ukrainian].
14. ДАТО. – Ф.–3239. – Оп. 1. – Од. зб. 8. 25 арк. [in Ukrainian].
15. Lysenko, O. Ye., Hrynevych, V. A. (2004). *Polityka hitlerivskoho y stalinskoho rezhymiv shchodo ukraïnskykh natsionalnykh tserkov*. [Hitler's and Stalin's policy of regimes regarding Ukrainian national churches]. V *Україна і Росія в історичній ретроспективі. Радянський проект для України*. Київ : Ін-т історії НАН України. 2. 165–178. [in Ukrainian].
16. Maksimova, N. V., Filippov, B. A. (2005). Vatikan i Vtoraya mirovaya vojna. [Vatican and World War II]. *Nauka i religiya*. 5. 12–17. [in Russian].
17. *Perepiska s Sovetom po delam religioznykh kultov, pri SM SSSR*, [Correspondence with the Council on Religious Cults, under the CM of the USSR] *Oblispolkomom i rajispolkomami po uchetu nedejstvuyushih molitvennykh zdaniy za 1945–1946 gody*. Op. 1. Od. zb. 2. Ark. 1–42. [in Russian].
18. Panchuk, I. I. (2017). *Relihiino-tserkovnyi kompleks Volynskoho rehionu*. [Religious-church complex of Volyn region]. Rivne : v-ets O. Zen. [in Ukrainian].
19. *Svidky viry. o. A. Khomitskyi* [Witnesses of Faith. A. Khomitskyi]. URL:<http://catholic.volyn.ua/index.php/ua/svidky-viry/87-otets-antonii-khomitskyi>. [in Ukrainian].
20. Stotskyi, Ya. (2008). *Derzhava i religii v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy : konfesiini transformatsii v konteksti derzhavnoi polityky 1944–1964 rokiv*. [State and religion in the Western Regions of Ukraine: confessional transformations in the context of the state policy 1944–1964.]. Kyiv : FADA, LTD. [in Ukrainian].

21. Popiek, L. (2006). *Straty Kościoła rzymskokatolickiego na Wołyniu w latach 1939–1945*. [Losses of the Roman Catholic Church on Volhyn in 1939–1945]. *Polskie Państwo Podziemne na Wołyniu w latach 1939–1944*. Sandomierz : Wydawnictwo Diecezjalne. 98–122. [in Polish].
22. Popiek, L. (1999). *Diecezja łucka w okresie międzywojennym i podczas II wojny światowej (1918–1944)*. [The diocese of Łuck in the interwar period and during the World War II (1918–1944)]. V *Polacy i Kościół rzymskokatolicki na Wołyniu w latach 1918–1997*. Lublin : Towarzystwo Przyjaciół Krzemieńca i Ziemi Wołyńsko–Podolskiej. 23–46. [in Polish].

Статтю отримано 25.10.2019 року

Прийнято до друку 10.12.2019 року